

Litteratur om psykisk  
hälsa och utveckling samt  
evidensbaserad praktik  
på utbildningar för  
skolans professioner

*Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.*

ISBN 978-91-86885-54-0

Artikelnr 2011-10-5

---

Publicerad [www.socialstyrelsen.se](http://www.socialstyrelsen.se), oktober 2011

# Förord

---

All skolpersonal möter barn och unga som har problem med den psykiska hälsan och kraven på att man i skolan tidigt skall upptäcka olika typer av problem och erbjuda stöd har ökat. Detta gäller elevhälsopersonalen såväl som pedagogerna. Därför är det viktigt att identifiera den kunskap som skolans professioner har eller behöver för att upptäcka och stödja elever med psykisk ohälsa så tidigt som möjligt.

Socialstyrelsen har flera projekt gällande stöd till utsatta barn och unga, man har även inrättat ett nationellt utvecklingscentrum för barns psykiska hälsa (UPP-centrum) på uppdrag av regeringen. Till centrumets uppgifter hör att samla och sprida kunskap om psykisk ohälsa till hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolan. Socialstyrelsen driver även ett flertal projekt för att sprida kunskap om hur en evidensbaserad praktik kan öka säkerheten och effektiviteten för de individer som får sjukvård eller psykosociala insatser.

Syftet med denna inventering är att se i vilken omfattning yrkesförberedande grundutbildningar för pedagoger, skolsköterskor och skolkuratorer innehåller kurslitteratur om barns och ungas psykiska hälsa och utveckling, samt arbete med en evidensbaserad praktik.

Rapporten riktar sig till de arbetsgrupper och myndigheter som arbetar med frågor om skolans och elevhälsans roll för barns psykiska hälsa. Tanken är man skall vara bättre orienterad exempelvis när man utarbetar förslag om skolans arbete med dessa frågor eller planerar vidareutbildningar.

Ansvarig för studien är Alexandra Snellman på Socialstyrelsens avdelning för kunskapsstyrning. Frida Varik har medverkat i sammanställningen av data. Knut Sundell har varit ansvarig enhetschef.

Stockholm september 2011

Anders Tegnell  
chef för avdelningen för kunskapsstyrning



# Innehåll

---

|                                                                              |                  |
|------------------------------------------------------------------------------|------------------|
| <b><i>Förord</i></b>                                                         | <b><i>3</i></b>  |
| <b><i>Innehåll</i></b>                                                       | <b><i>5</i></b>  |
| <b><i>Sammanfattning</i></b>                                                 | <b><i>7</i></b>  |
| <b><i>Skolpersonalens arbete med psykisk ohälsa</i></b>                      | <b><i>8</i></b>  |
| Ökade förväntningar på skolan                                                | 8                |
| <b><i>Avgränsningar och genomförande</i></b>                                 | <b><i>9</i></b>  |
| Granskade utbildningar                                                       | 9                |
| Granskade ämnesområden                                                       | 9                |
| <b>Psykisk hälsa och utveckling</b>                                          | <b>9</b>         |
| <b>Vetenskaplig metodik och vetenskapsteori</b>                              | <b>10</b>        |
| Genomförande                                                                 | 10               |
| Hur materialet hanterades                                                    | 11               |
| <b><i>Resultat</i></b>                                                       | <b><i>12</i></b> |
| Förskolepedagogutbildning                                                    | 12               |
| Lärarytbildning för grundskola och gymnasium                                 | 13               |
| Fritidspedagogutbildning                                                     | 14               |
| Socionomutbildning                                                           | 14               |
| Vidareutbildningar mot elevhälsa för sjuksköterskor                          | 15               |
| <b><i>Diskussion</i></b>                                                     | <b><i>18</i></b> |
| Stor variation mellan utbildningar och lärosäten                             | 18               |
| Skolans förutsättningar till tidig upptäckt, tidigt stöd och ökad samverkan? | 18               |
| <b><i>Referenser</i></b>                                                     | <b><i>20</i></b> |



# Sammanfattning

---

Denna inventering beskriver omfattning av litteratur inom yrkesförberedande grundutbildningar för pedagoger, skolsköterskor och skolkuratorer. Resultaten baseras på mängden kurslitteratur om barns och ungas psykiska hälsa och utveckling samt arbete med en evidensbaserad praktik.

Inventeringen omfattar de svenska socionomutbildningar, lärarutbildningar och skolsköterskeutbildningar, vars utbildningsplaner, kursplaner och litteraturlistor fanns tillgängliga på internet sommaren 2010. Det innebär vissa frågetecken kring resultatens tillförlitlighet.

Studien huvudresultat är dels att innehållet i kurslitteraturen skiljer sig påtagligt mellan olika grundutbildningar, dels att det finns stora variationer mellan olika utbildningsgivare för samma grundutbildning.

De tydligaste skillnaderna mellan de olika yrkesförberedande utbildningarna är:

- *Pedagoger*: På de pedagogiska programmens litteraturlistor finns sällan texter om utvecklingspsykologi eller psykisk ohälsa. Evidensbaserad praktik förekom endast på ett program.
- *Skolkuratorer*: De allmänna socionomprogrammen omfattar få texter om utvecklingspsykologi och psykisk hälsa
- *Skolsköterskor*: De vidareutbildningar som rekommenderas för skolsköterskor innehöll i genomsnitt mer litteratur än de andra professionernas utbildningar både inom barns psykiska hälsa och utveckling och evidensbaserad praktik. Även här förekom stor variation i förekomst särskilt i barns psykiska hälsa och utveckling.

Möjliga konsekvenser av resultaten diskuteras i det avslutande avsnittet.

# Skolpersonalens arbete med psykisk ohälsa

---

## Ökade förväntningar på skolan

De senaste årens ökade uppmärksamhet på barns och ungas psykiska hälsa [1] har också ökat förväntningarna på skolans möjligheter att tidigt upptäcka tecken på psykisk ohälsa hos eleverna och att stödja dem så att en negativ utveckling kan förebyggas [2, 3]. Exempelvis visar Socialstyrelsen i *Social rapport 2010* på skolans centrala roll för utsatta barn och unga [4]. I rapporten *Barn och ungdomar med psykisk ohälsa – vem tar hand om dem?* [3] finner man att det på många håll inte finns någon icke specialiserad vård för psykisk ohälsa hos ungdomar och barn över 6 år. I det sammanhanget är det viktigt att identifiera den kunskap som skolans professioner har eller behöver för att upptäcka och stödja elever med psykisk ohälsa så tidigt som möjligt och på ett säkert och effektivt sätt.

Skolans insatser för att stödja elever med psykisk ohälsa kan bestå av specialpedagogiskt stöd, individuella samtal, gruppaktiviteter eller vidare utredning inom elevhälsan hos skolläkare eller skolpsykolog. Ett stort antal program och metoder används i dag i skolan för att förebygga psykisk ohälsa hos barn och unga. Endast ett fåtal av dessa är vetenskapligt utvärderade [5]. Samtidigt finns det ett stort intresse för ökad kunskap om barns psykiska hälsa både inom elevhälsan och bland lärare [6]. Elevhälsans skolsköterskor och skolkuratorer svarar ofta för delar av arbetet med psykisk ohälsa hos barn och unga, t.ex. genom att hålla motiverande intervjuer och samtal eller leda grupper i program mot mobbning [5, 6].

Syftet med denna inventering är att undersöka i vilken mån yrkesförberedande grundutbildningar för pedagoger, skolsköterskor och skolkuratorer tar upp barns och ungas utveckling, inklusive deras psykiska hälsa, och arbete med en evidensbaserad praktik.

# Avgränsningar och genomförande

---

## Granskade utbildningar

Undersökningen omfattar de läroanstalter som hade tillgängliga uppgifter på internet sommaren 2010 och gällde utbildningar för förskolelärare, lärare på grundskola och gymnasium, fritidspedagoger, socionomer samt utbildningar till barnsjuksköterskor, solsköterskor och distriktssköterskor.

Inventeringen omfattar inte utbildningar av speciallärare, eftersom dessa ofta kommer in på ett senare stadium när ett barns problem redan uppmärksamats och åtgärder som t.ex. specialundervisning beslutats. Av samma skäl har utbildningar för läkare och psykologer inom skolans verksamhet uteslutits. Dessa yrkesgrupper brukar kopplas in gällande psykisk ohälsa först efter att inledande utredningar och möten mellan exempelvis lärare, skolledare, föräldrar, kuratorer och skolsköterskor.

För skolsköterskor är det de rekommenderade vidareutbildningar [7] till arbete som skolsköterska som har granskats.

För skolkuratorer vilket inte är någon yrkesbeteckning utan en anställningsform är det socionomutbildningar som granskats. Anledningen är att i minst 50 procent av kommunerna är socionomer som arbetar som skolkuratorer [6].

## Granskade ämnesområden

Två huvudkategorier av litteratur inventerades: psykisk hälsa och utveckling hos barn samt vetenskaplig metodik. Det handlar om läroböcker för högskolor och universitet, enstaka kapitel forsknings artiklar och i vissa fall kortare texter avsedda för undervisning. Eftersom kurslitteraturen sällan byts ut från termin till termin bör inventeringen ge en god bild av i vilka proportioner som den behandlar psykisk hälsa och utveckling hos barn samt vetenskaplig metodik.

### Psykisk hälsa och utveckling

Inventering gäller endast frågor om psykisk hälsa och evidensbaserad praktik. I ämnesområdet *Psykisk hälsa* ingick endast litteratur inom psykologi eller psykiatri, exempelvis böcker om ADHD eller effekter av omsorgssvikt. Ämnesområdet *Psykisk utveckling* omfattade litteratur om barns emotionella och kognitiva utveckling exempelvis böcker om anknytningsteori eller utveckling av barns kognitiva förutsättningar. Kunskaper i *specialpedagogik* kan vara ett viktigt redskap för en pedagog. Inläring är ett område där psykiska eller psykiatriska problem hos barnen blir extra tydliga. Därför urskiljdes även specialpedagogik som ett särskilt ämnesområde i kategorin psykisk hälsa och utveckling. Den litteratur som här ingick var exempelvis böcker om läs och skrivsvårigheter.

För att göra materialet rättvisa inkluderades även litteratur om elevernas psykosociala situation i skolan. I det senare ämnesområdet ingick litteratur om genus och mobbing, två ämnen som skolan idag ofta uppmärksammar och har koppling till psykisk hälsa på gruppnivå hos skolelever. Genus är aktuellt bland annat för att pojkar och flickor på uppvisar skillnader i skolresultat och psykisk hälsa [8]. På vissa utbildningar förekommer även texter om HBT som en del av genusundervisningen. Omfattningen var för liten för att det skulle vara meningsfullt att kvantifiera i resultattabellerna, men de texter som tar upp HBT finns rubriksatta som ämnesområde HBT i Bilaga 1. Mobbing har aktualiserats i Skollagen § 2 ”Särskilt skall den som verkar inom skolan aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbing och rasistiska beteenden” [9]. Vidare gjordes en avgränsning mot vad som inom lärarutbildningarna kallas ”*pedagogisk psykologi*” vilket oftast gäller individinriktad pedagogik. Ett annat gränsområde var ”*klassisk utvecklingsteori*”. I bilaga 1 är detta markerat som ett eget ämnesområde, men det har inte tagits med i resultattabellerna nedan. Detta för att det var svårt att avgöra om det var relevant för kunskaper i utveckling och psykisk hälsa. Det var också oklart om den litteratur som gällde klassiska teorier i första hand avsåg pedagogisk eller psykologisk teori klassiska teorier har dessutom liten relevans för dagens vetenskapssyn när det gäller barns utveckling.

### Vetenskaplig metodik och vetenskapsteori

I denna kategori ingick litteratur om vetenskaplig metodik och vetenskapsteori. *Vetenskaplig metodik* kan vara ett stöd för att följa upp effekter av sin yrkesutövning och en vägledning när de fördjupar sina kunskaper inom yrket. Det kan också vara en vägledning för att tolka värdet av vetenskapliga artiklar om exempelvis interventioners effekter. Litteraturen i denna kategori främst gällde intervju och enkätmetodik, statistik, och kvalitativa analysmetoder. *Vetenskapsteori* kan fungera som ett stöd och en fördjupning av metodiken. I denna kategori ingick litteratur om vetenskapsfilosofi och vetenskaps teoretiska riktningar. Litteratur om evidensbaserad praktik gällde både teoretiska beskrivningar och praktiskt hur man arbetar med den.

I Bilaga 2 finns även kategorin *Evidensbaserad praktik diskuterande*. Detta eftersom en stor del av litteraturen på detta ämnesområde inte handlade om arbete med evidensbaserad praktik.

### Genomförande

Initialt var avsikten att undersöka hur många poäng som de berörda utbildningarna omfattade om psykisk utveckling och psykisk hälsa hos barn och unga. Eftersom utbildningarna sällan eller aldrig hade några kurspoäng i dessa ämnen inventerades istället mängden litteratur om dessa frågor.

Informationen om kursernas litteratur samlades in från utbildningarnas egna hemsidor vilka var länkade från högskoleverket [10].

Bedömningen av litteraturen har gjorts av två personer var för sig. Bedömnarnas utbildningsbakgrund var gymnasielärare och forskare i psykologi. I ett par fall saknades tillräckligt med information för ett konsensus om kate-

goriseringen. Då söktes ytterligare information om eller i texten exempelvis genom de förlag som gett ut dem.

Datainsamlingen ägde rum under juli 2010. De lärosäten som anordnade utbildningar för de berörda yrkesgrupperna identifierades genom Högskoleverkets hemsida [10]. De berörda institutionerna kontaktades via e-post med förfrågan om komplettering av sidorna och information om undersökningen. 12 institutioner svarade, av dessa svarade nio stycken att informationen på sidorna stämde och tre stycken kompletterade med ytterligare information.

## Hur materialet hanterades

Utbildningarnas hemsidor har inte alltid exakta uppgifter. Det finns inga generella krav på när kurshemsidor ska vara färdiga så trots att insamlingen gjordes en månad innan terminsstart kan de studerade litteraturlistorna ha kompletterats senare. Därför uteslöts de program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades. Dessa redovisas upp per utbildning före respektive utbildnings tabell.

I ett par fall saknades uppgifter om hur stor del av litteraturen som skulle läsas. Där har hela textens sidantal tagits med. I några fall har det varit svårt att hitta sidantalet för enskilda kapitel. För att ändå kunna beräkna medeltal från de fallen har ”kapitel” avrundats till 30 sidor och ”artikel” avrundats till 5 sidor.

Det genomsnittliga antalet sidor med litteratur redovisas i tabeller för respektive utbildning. I en bilaga redovisas en detaljerad beskrivning per lärosäte och kurs där luckor framgår. Länken till kurshemsidorna finns i referenslistan.

# Resultat

## Förskolepedagogutbildning

För vart och ett av de åtta områden som granskats finns en påtaglig variation mellan de 14 granskade förskolepedagogutbildningarna (tabell 1). För området specialpedagogik var exempelvis variationen mellan noll och 919 sidor med ett genomsnitt på 371. För psykisk hälsa var variationen mellan noll och 564 sidor med tio utbildningar som till synes helt saknade sådan litteratur. Evidensbaserad praktik förekom inte på en enda förskolepedagogutbildning. Från analysen uteslöts de program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades: Högskolan Kristianstad, Högskolan Väst, Högskolan i Gävle, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet och Mälardalens högskola.

Tabell 1. Antal sidor kurslitteraturen i lärarutbildningar för förskolan

| Lärosäten:            | Specialpedagogik | Psykisk hälsa | Psykiskutveckling | Genus | Mobbing | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskapsteori |
|-----------------------|------------------|---------------|-------------------|-------|---------|------------------------|----------------------|-----------------|
| Göteborgs universitet | 333              | 0             | 0                 | 423   | 161     | 0                      | 664                  | 489             |
| Karlstads universitet | 919              | 304           | 996               | 1029  | 322     | 0                      | 196                  | 70              |
| Luleå tekniska univ.  | 169              | 0             | 236               | 269   | 0       | 0                      | 149                  | 0               |
| Malmö högskola        | 18               | 0             | 0                 | 146   | 0       | 0                      | 1007                 | 0               |
| Mittuniversitetet     | 64               | 0             | 56                | 257   | 0       | 0                      | 731                  | 0               |
| Stockholms univ.      | 799              | 29            | 850               | 546   | 161     | 0                      | 100                  | 0               |
| Umeå universitet      | 0                | 0             | 512               | 40    | 0       | 0                      | 0                    | 0               |
| Uppsala universitet   | 505              | 0             | 0                 | 630   | 293     | 0                      | 2214                 | 285             |
| Högskolan på Gotland  | 505              | 0             | 0                 | 630   | 293     | 0                      | 2214                 | 285             |
| Örebro universitet    | 122              | 0             | 90                | 182   | 0       | 0                      | 49                   | 580             |
| Högskolan i Jönköping | 527              | 0             | 641               | 117   | 0       | 0                      | 1933                 | 780             |
| Högskolan i Borås     | 248              | 112           | 1003              | 163   | 10      | 0                      | 120                  | 0               |
| Högskolan i Halmstad  | 518              | 0             | 0                 | 146   | 0       | 0                      | 1830                 | 0               |
| Södertörns högskola   | 471              | 564           | 279               | 218   | 0       | 0                      | 874                  | 0               |
| <i>Medel</i>          | 371              | 72            | 333               | 343   | 89      | 0                      | 863                  | 178             |
| <i>Max</i>            | 919              | 564           | 1003              | 1029  | 322     | 0                      | 2214                 | 780             |
| <i>Min</i>            | 0                | 0             | 0                 | 40    | 0       | 0                      | 0                    | 0               |

## Lärarutbildning för grundskola och gymnasium

För de 14 lärarutbildningarna fanns stor variation i antal sidor kurslitteratur (tabell 2). För specialpedagogik var exempelvis variationen mellan noll och 1136 sidor med ett genomsnitt på 377. Ett annat påtagligt exempel är förekomsten av litteratur om mobbning; mellan noll och 289 sidor, med sex utbildningar som till synes helt saknar litteratur om detta. Från analysen uteslöts de program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades: Högskolan Dalarna, Högskolan Kristianstad, Högskolan i Borås, Högskolan i Gävle, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Skövde, Konstfack, Kungl. Musikhögskolan i Stockholm, Lunds universitet, Mittuniversitetet och Stockholms universitet.

Tabell 2. Antal sidor kurslitteraturen i lärarutbildningar för grundskolan och gymnasiet

| Lärosäten:                    | Specialpedagogik | Psykisk hälsa | Psykisk utveckling | Genus      | Mobbning   | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskapsteori |
|-------------------------------|------------------|---------------|--------------------|------------|------------|------------------------|----------------------|-----------------|
| Göteborgs univ.               | 333              | 0             | 0                  | 423        | 161        | 0                      | 344                  | 489             |
| Karlstads univ.               | 586              | 304           | 996                | 606        | 161        | 30                     | 149                  | 70              |
| Linköpings univ.              | 0                | 0             | 0                  | 214        | 0          | 0                      | 504                  | 0               |
| Linné universitet.            | 910              | 0             | 456                | 143        | 246        | 0                      | 13                   | 128             |
| Luleå tekniska univ.          | 170              | 0             | 0                  | 269        | 0          | 0                      | 149                  | 0               |
| Malmö högskola                | 160              | 0             | 345                | 246        | 0          | 0                      | 1007                 | 0               |
| Mälardalens högsk.            | 0                | 0             | 0                  | 118        | 0          | 0                      | 410                  | 0               |
| Umeå universitet              | 398              | 148           | 0                  | 125        | 13         | 0                      | 0                    | 0               |
| Uppsala universitet           | 226              | 279           | 0                  | 586        | 289        | 0                      | 2214                 | 285             |
| Högskolan på Gotland          | 226              | 279           | 0                  | 586        | 289        | 0                      | 2214                 | 285             |
| Örebro universitet            | 122              | 0             | 90                 | 182        | 0          | 0                      | 49                   | 588             |
| Gymnastik & Idrotts högskolan | 618              | 0             | 0                  | 270        | 161        | 0                      | 145                  | 22              |
| Högskolan i Väst              | 399              | 453           | 255                | 196        | 0          | 0                      | 1104                 | 184             |
| Södertörns högsk.             | 1136             | 460           | 286                | 468        | 217        | 0                      | 1300                 | 0               |
| <i>Medel</i>                  | <i>377</i>       | <i>137</i>    | <i>173</i>         | <i>317</i> | <i>110</i> | <i>2</i>               | <i>686</i>           | <i>147</i>      |
| <i>Max</i>                    | <i>1136</i>      | <i>460</i>    | <i>996</i>         | <i>606</i> | <i>289</i> | <i>30</i>              | <i>2214</i>          | <i>588</i>      |
| <i>Min</i>                    | <i>0</i>         | <i>0</i>      | <i>0</i>           | <i>118</i> | <i>0</i>   | <i>0</i>               | <i>0</i>             | <i>0</i>        |

## Fritidspedagogutbildning

Fritidspedagogutbildningarna hade relativt sett få sidor kurslitteratur för de granskade ämnena (tabell 3). Från analysen uteslöts tre program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades: Södertörns högskola, högskolan i väst och högskolan i Jönköping.

Tabell 3. Antal sidor kurslitteraturen i lärarutbildningar för fritidspedagoger

| Lärosäten:         | Specialpedagogik | Psykisk hälsa | Psykiskutveckling | Genus      | Mobbing    | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskapsteori |
|--------------------|------------------|---------------|-------------------|------------|------------|------------------------|----------------------|-----------------|
| Göteborgs univ.    | 333              | 0             | 0                 | 423        | 161        | 0                      | 514                  | 153             |
| Karlstads univ.    | 0                | 0             | 0                 | 251        | 0          | 0                      | 149                  | 70              |
| Örebro universitet | 0                | 0             | 0                 | 0          | 0          | 0                      | 404                  | 0               |
| <i>Medel</i>       | <i>111</i>       | <i>0</i>      | <i>0</i>          | <i>225</i> | <i>54</i>  | <i>0</i>               | <i>356</i>           | <i>74</i>       |
| <i>Max</i>         | <i>333</i>       | <i>0</i>      | <i>0</i>          | <i>423</i> | <i>161</i> | <i>0</i>               | <i>514</i>           | <i>153</i>      |
| <i>Min</i>         | <i>0</i>         | <i>0</i>      | <i>0</i>          | <i>0</i>   | <i>0</i>   | <i>0</i>               | <i>149</i>           | <i>0</i>        |

## Socionomutbildning

Socionomprogrammen hade olika inriktningar exempelvis mot arbete med äldre eller missbruk. För att inte bilden av utbildningarna för de socionomer som arbetar med barn ska bli missvisande har endast program med allmän inriktning tagit med i tabell 4 samt det enda program som hade en inriktning på barn och unga. De socionomer som väljer att arbeta som skolkuratorer kommer sannolikt i högre grad från dessa program. Därför är program från Ersta Sköndals högskola, Mälardalens högskola och Karlstads universitet inte med i inventeringen.

Granskningen av de 13 socionomutbildningarna visar att litteratur om barns psykiska utveckling var ojämnt fördelad över programmen, från noll till 1481 sidor. På tre lärosäten förekom ingen litteratur om barns psykiska hälsa utifrån ett psykologiskt perspektiv.

Evidensbaserad praktik förekom i litteraturlistorna oftast som enstaka inslag i form av artiklar eller kapitel. En stor del av litteraturen, cirka 39 procent var debattartiklar om evidensbaserad praktik.

Vetenskaplig metodik förekom rikligt på alla program, främst utifrån det kvalitativa perspektivet. Från analysen uteslöts två program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades: Högskolan i Halmstad (nytt program) och Linnéuniversitetet.

Tabell 4. Antal sidor kurslitteraturen i allmänna utbildningar för socionomer, samt ett program som inriktats mot arbete med barn (Uppsala universitet p2)

| Lärosäten:               | Psykisk utveckling | Psykisk hälsa | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskapsteori |
|--------------------------|--------------------|---------------|------------------------|----------------------|-----------------|
| Göteborgs universitet    | 424                | 120           | 76                     | 3053                 | 234             |
| Linköpings universitet   | 889                | 0             | 76                     | 2274                 | 0               |
| Lunds universitet        | 308                | 693           | 226                    | 1636                 | 230             |
| Malmö högskola           | 767                | 238           | 225                    | 5435                 | 0               |
| Stockholms universitet   | 200                | 367           | 141                    | 4056                 | 192             |
| Mittuniversitetet        | 330                | 0             | 0                      | 445                  | 305             |
| Umeå universitet         | 1434               | 954           | 237                    | 1131                 | 272             |
| Uppsala universitet p1   | 0                  | 1231          | 0                      | 4490                 | 0               |
| Örebro universitet       | 1481               | 1934          | 612                    | 3131                 | 1078            |
| Högskolan i Jönköping    | 960                | 0             | 76                     | 1156                 | 144             |
| Högskolan i Gävle        | 330                | 904           | 233                    | 3736                 | 158             |
| Högskolan i Kristianstad | 960                | 76            | 76                     | 2024                 | 307             |
| Högskolan i Dalarna      | 643                | 0             | 0                      | 1178                 | 748             |
| Uppsala universitet p2   | 445                | 3170          | 299                    | 4466                 | 0               |
| <i>Medel</i>             | <i>655</i>         | <i>691</i>    | <i>162</i>             | <i>2729</i>          | <i>262</i>      |
| <i>Max</i>               | <i>1481</i>        | <i>3170</i>   | <i>612</i>             | <i>5435</i>          | <i>1078</i>     |
| <i>Min</i>               | <i>0</i>           | <i>0</i>      | <i>0</i>               | <i>445</i>           | <i>0</i>        |

## Vidareutbildningar mot elevhälsa för sjuksköterskor

Utbildning till barnsjuksköterska, skolsköterska och distriktssköterska är vidareutbildningar, inträdeskravet är genomgången sjuksköterskeutbildning. För att få en bild av vad studenterna redan har läst när de kommer till någon av dessa vidareutbildningar inventerades ett grundutbildningsprogram för sjuksköterskor. Resultaten från den inventeringen var: utvecklingspsykologi 0 sidor, psykisk ohälsa 0 sidor, evidensbaserad praktik 1350 sidor, vetenskaplig metodik 1350 sidor och vetenskapsteori 192 sidor. I tabell 5 och 6 för de tre vidareutbildningarna kan man se att vetenskaplig metodik förekom rikligt på alla program. Litteratur om barns psykiska utveckling och hälsa förekom på flera kurser. Det gällde såväl enskilda artiklar och bokkapitel som hela böcker i ämnet utveckling eller psykisk ohälsa. Litteraturen gällde olika åldrar, även om den oftast var mer omfattande när det gällde utveckling under spädbarnstiden och psykisk ohälsa under tonåren. Perspektiven var främst psykodynamiska, men även t.ex. kognitiva perspektiv var

representerade. Medelantalet sidor om psykisk utveckling för barnsjuksköterskor och skolsköterskor var 605 sidor och för distriktssköterskor 417 sidor. När det gäller psykisk ohälsa är förhållandet likartat (737 respektive 408 sidor).

Vetenskapsteori förekom bara i ett fall på de inventerade utbildningsprogrammen för sjuksköterskor medan vetenskaplig metodik var ett vanligare inslag. Evidensbaserad praktik förekom rikligt i litteraturlistorna, oftast ur ett somatiskt perspektiv. Från analysen uteslöts de program där uppskattningsvis mer än hälften av kurserna saknades: Högskolan i Jönköping, Malmö högskola, Uppsala universitet, och Högskolan i Borås.

*Tabell 5. Antal sidor kurslitteraturen för barnsjuksköterskor (inkl. skolsköterskeprogrammet i Skövde)*

| Lärosäten:             | Psykisk utveckling | Psykisk ohälsa | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskaps Teori |
|------------------------|--------------------|----------------|------------------------|----------------------|------------------|
| Göteborgs universitet  | 384                | 325            | 0                      | 254                  | 0                |
| Karolinska institutet  | 640                | 1266           | 2582                   | 1344                 | 263              |
| Linköpings universitet | 1992               | 1925           | 818                    | 0                    | 0                |
| Örebro universitet     | 0                  | 0              | 1592                   | 1818                 | 495              |
| Lunds universitet      | 552                | 631            | 1013                   | 821                  | 191              |
| Umeå universitet       | 279                | 1088           | 1522                   | 1383                 | 0                |
| Högskolan i Dalarna    | 200                | 714            | 1058                   | 1171                 | 0                |
| Högskolan i Halmstad   | 714                | 684            | 172                    | 0                    | 0                |
| Högskolan i Skövde     | 684                | 0              | 1901                   | 1592                 | 0                |
| <i>Medel</i>           | <i>605</i>         | <i>737</i>     | <i>1184</i>            | <i>931</i>           | <i>105</i>       |
| <i>Max</i>             | <i>1992</i>        | <i>1925</i>    | <i>2582</i>            | <i>1818</i>          | <i>495</i>       |
| <i>Min</i>             | <i>0</i>           | <i>0</i>       | <i>0</i>               | <i>0</i>             | <i>0</i>         |

Tabell 6. Antal sidor kurslitteraturen i vidareutbildningar för distriktssköterskor

| Lärosäten:                 | Psykisk utveckling | Psykisk ohälsa | Evidensbaserad praktik | Vetenskaplig metodik | Vetenskaps teori |
|----------------------------|--------------------|----------------|------------------------|----------------------|------------------|
| Blekinge tekniska högskola | 286                | 0              | 0                      | 1143                 | 0                |
| Göteborgs universitet      | 286                | 0              | 5                      | 1395                 | 0                |
| Karlstads universitet      | 0                  | 294            | 806                    | 299                  | 0                |
| Karolinska institutet      | 512                | 367            | 1501                   | 1306                 | 0                |
| Linköpings universitet     | 789                | 1242           | 172                    | 0                    | 0                |
| Linné universitetet        | 128                | 495            | 172                    | 1100                 | 0                |
| Luleå tekniska universitet | 296                | 560            | 0                      | 1845                 | 0                |
| Lunds universitet          | 510                | 0              | 1994                   | 732                  | 0                |
| Mittuniversitetet          | 512                | 522            | 0                      | 796                  | 0                |
| Mälardalens högskola       | 870                | 311            | 0                      | 1388                 | 0                |
| Umeå universitet           | 558                | 788            | 1748                   | 1867                 | 0                |
| Högskolan i Dalarna        | 250                | 903            | 200                    | 2418                 | 0                |
| Högskolan i Gävle          | 0                  | 311            | 799                    | 1264                 | 0                |
| Högskolan i Halmstad       | 842                | 605            | 926                    | 1164                 | 182              |
| Högskolan i Kristianstad   | 0                  | 0              | 816                    | 463                  | 0                |
| Högskolan i Väst           | 214                | 228            | 0                      | 818                  | 0                |
| <i>Medel</i>               | <i>417</i>         | <i>408</i>     | <i>720</i>             | <i>1212</i>          | <i>20</i>        |
| <i>Max</i>                 | <i>870</i>         | <i>903</i>     | <i>1994</i>            | <i>2418</i>          | <i>182</i>       |
| <i>Min</i>                 | <i>0</i>           | <i>0</i>       | <i>0</i>               | <i>463</i>           | <i>0</i>         |

# Diskussion

---

## Stor variation mellan utbildningar och lärosäten

Litteraturlistor är en enkel och kvantifierbar källa om man vill göra en jämförelse mellan program men man bör vara medveten om att de inte ger en fullständig bild av undervisningsinnehållet. Den bild man får i denna studie är att de yrkesförberedande utbildningarna som inventerats ger deltagarna mycket varierande förutsättningar att möta och stödja barn och unga som har problem med den psykiska hälsan. Det gäller både mellan de olika professionsutbildningarna och mellan olika lärosäten för samma yrkesutbildning.

## Skolans förutsättningar till tidig upptäckt, tidigt stöd och ökad samverkan?

Det är oklart hur den stora variationen i litteratur mellan utbildningar och mellan lärosäten påverkar skolans möjlighet till tidig upptäckt och till att ge tidigt stöd vid psykisk ohälsa hos barn och unga. Om litteraturlistorna korrekt avspeglar innehållet i de faktiska utbildningarna kan det ha stor påverkan. Exempelvis kan de stora variationerna i förkunskaper påverka förutsättningarna till samverkan mellan skolans professioner. Om några professioner har kunskap om och ett språk för barns psykiska utveckling och ohälsa medan andra saknar det skapas förutsättningar för missförstånd och skillnader i prioriteringar. Vidare kan det medföra en variation mellan lärosätena gällande kunskapsunderlaget för tidig upptäckt och stöd till barn med psykisk ohälsa, vilket även går emot tanken om jämlik vård.

Avslutningsvis presenteras fyra frågor om kompetens och kunskapsstöd som behöver besvaras om skolans arbete ska motsvara dagens krav och de ökande förväntningar från både föräldrar och det omgivande samhället nu finns:

*Vad behöver olika professioner i skolan kunna om barns utveckling och om evidensbaserad praktik?* Skolan har inget behandlingsansvar vid psykisk ohälsa men ansvaret att fånga upp och stötta elever med psykisk ohälsa [9] leder till att man behöver fatta beslut som kräver både kunskap och mod. Det är ofta pedagogerna som först upptäcker om en elev har extra behov av stöd. Pedagogernas uppgift blir då att kontakta både föräldrar och elevhälsa. I nuläget har de pedagogiska programmen sällan texter om utvecklingspsykologi, kognitiv utveckling eller psykisk ohälsa. Programmen har dock en hel del litteratur om barns psykosociala situation som kan vara till hjälp när man arbetar med grupper av barn. Variationen är även på detta område stor särskilt i enstaka ämnen, ett exempel är litteratur om mobbing som endast förekommer på hälften av de pedagogprogram som inventerades. Grundläggande kunskaper om psykisk utveckling och psykisk hälsa ge pedagogerna stöd i beslutet att ta upp elevernas problem och stödbehov.

Inom elevhälsan är det vanligt att skolsköterskorna bedömer om en elev behöver hänvisas vidare till skolpsykolog, socialtjänst eller barn och ungdomspsykiatri. Detta är ingen okomplicerad process särskilt av hänsyn till barnen och föräldrarna. I inventeringen var det tydligt att barnsjuksköterskeutbildningen, skolsköterskeutbildningen och de barninriktade programmen på distriktssköterskeutbildningen innehöll mer litteratur om barn och ungas psykiska hälsa än de andra utbildningarna i inventeringen. Men även i dessa utbildningar var variationen i förekomst stor mellan lärosätena. I de tre vidareutbildningar för sjuksköterskor som inventerats förekom evidensbaserad praktik i mycket större utsträckning än hos de andra utbildningarna. Ändå saknade sex av de 25 undersökta programmen i dessa påbyggnadsutbildningar helt litteraturuppgifter om evidensbaserad praktik.

En grupp inom elevhälsan som särskilt är inriktad på barns psykiska hälsa och psykosociala situation är skolkuratorerna. Dessa arbetar liksom skolsköterskorna ofta med att bedöma barnens behov och med att hålla stödjande samtal, de kan även vara delaktiga i beslut om ytterligare stöd och ha föräldrakontakter. För elevhälsans arbetsuppgifter finns det behov av teoretiskt varierade kunskaper om normal utveckling och om psykisk hälsa liksom tillräckliga bakgrundkunskaper för att välja och utföra manualbaserade metoder och screeninginstrument. De allmänna socionomprogrammen är inriktade på människors sociala situation de omfattar i nuläget få texter om utvecklingspsykologi och barns psykiska hälsa.

*Vad behöver professionerna lära sig på utbildningarna om barns utveckling och om evidensbaserad praktik?* Omfattning och form av kunskap som bör ges på grundutbildningarna är i slutändan en fråga som bara skolan och lärosätena kan lösa tillsammans. Det borde ligga i bådats intresse att anpassa utbildningarna efter den arbetsmarknad och de arbetssituationer som studenterna skall ut i. Både skolchefer och föräldrar har ett intresse av att veta vad de lärare den elevhälsopersonal de skall samarbeta med har med sig i utbildningen. [11,12].

*Behov och form av kompetensutveckling?* Idag saknas kunskap om på vilken nivå kompetensutvecklingen inom psykisk hälsa och utveckling befinner sig. Litteratur om vetenskaplig metodik förekom på samtliga utbildningar, och i samtliga fall med något kvantitativt perspektiv. Det kan bidra till att ge deltagarna vissa grundläggande kunskaper om uppföljning och utvärdering och förbereda studenterna för ett systematiskt arbete när det gäller evidens och metodanvändning. *Behov av insatser på nationell nivå?* Skolan har en viktig roll för att barn i behov av stöd får rätt hjälp så tidigt som möjligt, särskilt när det gäller svårigheter i skolarbetet [2, 4]. Därför behövs mer kompetensutveckling för de som redan är anställda inom skolan och elevhälsan och en ökad medvetenhet om frågan hos de som planerar pågående utbildningar. Dessutom behövs en diskussion om rimligheten i de krav och förväntningar som finns på skolans yrkesgrupper när det gäller arbete med psykisk ohälsa.

# Referenser

---

1. Petersen S, Bergström E, Cederblad M, Ivarsson A, Köhler L, Rydell A-M, Stenbeck M, Sundelin C, Hägglöf B. (2010). Barns och ungdomars psykiska hälsa i Sverige. En systematisk litteraturöversikt med tonvikt på förändringar över tid. Stockholm: Kungl. Vetenskapsakademien, Hälsoutskottet.
2. Utbildningsdepartementet 2010. Se de tidiga tecknen - forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola. Utredningen om översyn av skolans arbete med utsatta barn SOU 2010:64  
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/152691>
3. Socialstyrelsen 2010. Barn och ungdomar med psykisk ohälsa – vem tar hand om dem? Artikelnummer: 2010-12-13 sidor: 38  
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-12-13/Sidor/default.aspx>
4. Vinnerljung, B., Berlin, M., & Hjern, A. (2010). Skolbetyg utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn (sidor 228 -261; Social rapport 2010) Västerås: Edita Västra Aros
5. Socialstyrelsen 2008. Metoder som används för att förebygga psykisk ohälsa hos barn – en nationell inventering i kommuner och landsting. Artikelnummer: 2008-126-50 Antal sidor: 40  
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2008/2008-126-50/sidor/default.aspx>
6. Socialstyrelsen 2010. Att mäta kvalitet i skolhälsovårdens/elevhälsans arbete med psykisk ohälsa. Artikelnummer: 2010-12-2. ISBN: 978-91-86585-67-9 Antal sidor: 64.
7. Socialstyrelsen, Arbetsgruppen för barnkompetens. (2001). Åtgärder för att stärka barnkompetensen inom hälso- och sjukvården.  
[http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/11313/2001-107-13\\_bilaga.pdf](http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/11313/2001-107-13_bilaga.pdf)
8. Delegationen för jämställdhet i skolan Flickor, pojkar, individer - om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan. SOU 2010:99. Utbildningsdepartementet Delegationen för jämställdhet i skolan
9. Skollag (2010:800) SFS nr: 2010:800 Utbildningsdepartementet. 2010-06-23
10. Högskoleverket.se- Adresslista bokstavsordning  
<http://www.hogskoleverket.se/densvenskahogskolan/universitetochohogskolor/adresslistaibokstavsordning.4.539a949110f3d5914ec800062390.html>
11. Myndigheten för skolutveckling., Rikspolisstyrelsen., & Socialstyrelsen. (2007). Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Västerås: Edita Västra Aros
12. Statens offentliga utredningar (2009). Ungdomar, stress och psykisk hälsa. Analyser och förslag till åtgärder. Slutbetänkande av Utredningen om ungdomars psykiska hälsa (SOU 2006:77). Stockholm: Edita Sverige AB